

Kozmopolitizmus egykor és ma

Ferencz Enikő: Kozmopolitizmus a felvilágosodás korában és ma avagy Kant békeelmélete 200 év távlatából = Erdélyi Múzeum, 2011. 3-4. szám, 51-68. p.

Kant békeelmélete 1989-et követően igazi reneszánszát éli. Bár a német filozófus életében sem maradt visszhangtalan az elmélet, de ezek a reflexiók eltörpülnek a jelenkori értékelések mellett: egyesek a hobbesi megfontolásokon álló nemzetközi rend logikáját meghaladó szemléletmód érvényre jutásaként ünneplik, mások – ezzel ellentétesen – mint teljességgel alkalmazhatatlant utasítják el. Az élénk érdeklődés oka, hogy Európa politikai eszménye átalakulóban van, a klasszikus a szabadság, az egyenlőség viszonylatának átrendeződéséből, következőleg a nemzetfogalom átértékelődésének igényéből következik.

Az identitáspolitikák erősödése hozta magával, hogy a legitimációs elv nem csupán a meglévő államok területi integritásán terjedt ki, hanem az önálló államisággal nem rendelkező nemzeti közösségek követeléseinek is táptalajt adott. Az európai és amerikai politikai elitben alakult ki a kívánság a második világháború után, hogy a demokratikus értékek érvényre juttatását a nemzeti elvtől leválasztva biztosítsa. Ez pedig egy, döntően kozmopolita irányba való elmozdulás révén látszott lehetségesnek, amely az európai szférában az EU történetének létrejöttén képződött le.

A kanti békeelmélet a filozófus *Az örök békéhez c.* írásában nyert részletes kifejtést. Egyes szerzők viszont Kant politika-elméletében lényeges elmozdulásról számolnak be későbbi műveiben. Hagyományosan Kant az államok laza szövetségének álláspontját védelmezi, ám a kritikusok egy csoportja szerint – mely véleményt a szerzőnk nem osztja – premisszájából egy kényszerítő hatalommal rendelkező föderatív szervezet eszméje következne.

A kozmopolitizmust a kezdettől a gyökértelenség állapotának tekintik, Rousseau szerint például a „Kozmopoliták azzal kérkednek, hogy mindenkit szeretnek, hogy joguk legyen senkit sem szeretni.” Ám a kozmopoliták kivétel nélkül patriótáknak tekintik magukat (ez mind Kant, mind napjaink kozmopolitáinak esetében igaz), és gyakran rámutatnak a politikai kötődés partikuláris módozataira saját gondolkodásukban.

Ennek ellenére tény, hogy a kozmopolitákkal szemben a gyanú a kezdetektől fennáll, hogy elhanyagolják a partikuláris identitások védelmét. Kant volt az első, aki felismerte: a liberális jog logikájából következnie kell a világpolgári jognak.

Kant gondolkodásában a béke célkitűzése a törvények által körülbasztított szabadság viszonyainak kiterjesztése nyomán valósítható meg. Ha

Hobbes nyomán a mindenki mindenki ellen felfogást természeti állapotnak tekintjük, akkor ennek államokban való kiterjesztése esetén a háború megszüntetése is társadalmi szerződés révén valósulhat meg, ami azonban végső soron az állam fölötti szuverén létrehozását követeli meg; azonban az eredeti szerződés értelmébe képtelenség.

Ma bizonyosan óvakodnánk Kant-módján fogalmazni, mert kétségbe vonjuk, hogy a természet ellenállhatatlanul akarná, hogy „végre a jogé legyen a hatalom”, a jog primátusára vonatkozó tételt persze elfogadjuk: nem az erkölcs eredményez jogot, hanem a jog érvényesítése vezet erkölcs kialakulásához.

Cholnoky Győző

Az agrár népesség pártpreferenciái a rendszerváltó Délkelet-Európában

Van Meurs, Wim: Bauernparteien und rurale Wählerschaften. = Südosteuropa, 60. Jg. 2012. 1. no. 78-110. p.

A kelet-európai rendszerváltó folyamatoknak szentelt nyugati elemzésekben egyre gyakrabban jelentkeznek az olyan sematikus sarkítások, amelyek a „falu”, a „vidék” és a „város” (vagy: periféria és centrum) választói viselkedését élesen szembeállítják egymással. Mindinkább az utóbbi milliók tulajdonítják az egyértelmű politikai értékvalasztást a demokratizálás, az intézményi reformok, a piaci átalakítás mellett, a másoknak viszont gondolkodás nélkül róják fel konzervativizmusát és fogékonyságát a szociális, ideológiai demagógiára. Az itt ismertetett tanulmány (holland szerzője a nijmegeni egyetem kutatótanára) a sematizálásban a Brüsszel bürokratikus mintái, az elvont politikai kategóriák alapján történő vagy valamilyen más, egysíkú megközelítés eredményét látja, és empirikus vizsgálódást ajánl az egyszerűsítés kiküszöbölése érdekében.

Az empirikus igénynek a regionális, sőt, lehetőség szerint akár helyi szintekig lemenő, a számszerűségekre alapozott mérés felel meg. A mérések hármas kontextus lehetőséget kínálnak: 1. országonkénti parlamenti, valamint elnökválasztások regionális és részint helyi eredményeinek időbeli haladványa, 2. választási körzetek közötti összehasonlítás a regionális sajátosságok (például az etnikai összetétel) figyelembe vételével, 3. határon túlnyúló trendek kiszűrése. A jelen vizsgálódás egyelőre szerényebb célokat tűz ki: négy délkelet-európai ország: Bulgária, Románia, Szerbia és

Horvátország metszetében, szűrőpróba-szerűen kiragadott körzetek mentén a hivatalos eredménylistákból szűri ki adott politikai pártok esetleges regionális túlsúlyát az 1990-2010 közötti országos választások során. (Helyi szintekre itt nem megy le.) Már az egybevetésekből adódó részkövetkeztetések is erősen megkérdőjelezik a spekulatív úton és módon kialakított sommás képet.

*

Az empirikus igény természetesen nem mondhat le sem az agrár-viszonyok (tulajdoni szerkezet, talajviszonyok, termelékenység, fejlődőképesség) figyelembevételéről, sem a pártrelevanciák politikai felméréséről. A viszonyokat illetően: A diktatúra alatt kényszerkollektivizálást, kisajátítást elszenvedő agrárium rendszerváltása – a tömegeket érintő történelmi kárrendezéssel – jóval bonyolultabb folyamat az ipari-termelői szektorénál. A gazdálkodás folytonossága (egy-egy régió, mint Lengyelország, kivételével) megszakad a tulajdoni szerkezetváltással, de a globálissá szélesedett verseny feltételei mellett az eredeti viszonyokhoz sem vezethet vissza. Az önkényuralmi időszakban magasan az európai átlag felett álló GDP-részesedés, akárcsak munkaerő-piaci felvevőképessége, néhány év alatt lecsökken a töredékére. Az agrárnépeség, a falu, a vidék sajnálatosan az átalakulás egyik fő vesztesévé válik. A helyzetét esetenként rövid távon még az agráriumra vonatkozó EU-harmonizációs szabályozás is rontja.

A kelet-európai rendszerváltással visszatérő pártpluralizmus jellegzetessége: a cselekvőképességet átmentő posztkommunista utódpartok („szociáldemokraták”, „szocialisták”) és az új vagy régi-új demokratikus pártcsaládok élesedő polarizációja. A palettát az ezredfordulót követően bővítik bizonyos „posztmodern”, többek között antiurbánus, antiglobalista, etnonemzeti elvű populista szerveződések. (Az identitás-elvű, kisebbségi-etnikai párt-típus mint tárgyát tekintve indifferens tényező a szerzőt ezekkel ellentétben itt nem foglalkoztatja.) Az adott spektrumban a vidék politikai érdekartikulációjára első helyen hivatott agrárpártok, melyek történelmileg korábban fontos nemzeti küldetést teljesítettek, de a diktatúrák megszűntették vagy (mint Bulgáriában) bábszerepre kárhoztatták őket, az új helyzetre felkészületlenül éledtek újra. Általában a restitúció politikai-ideológiai hangsúlyait helyezték előtérbe a szektorális működés fenntarthatóságával szemben (birtoknagyság, erők összefogása). Szétforgácsolódva, kényszerkoalíciókon keresztül gyorsan el is véreztek a pártok versenyében. Tagadhatatlan: a választók eleve bizalmatlanul tekintettek mindenfajta „átalakításra” és „városi” politikára. Tájékozódásuknak saját rétegpárt híján általában a szervezett erőként túlélő, kormányzásképes posztkommunista utódpart felelt meg, amely a változások közepette in-

kább ígért bizonyos állandóságot, mint – a parasztpártokon kívül – bármely régi-új szerveződés. Más kérdés: mennyire bizonyult üdvözítőnek a pártváltás.

Az utódpartok vidéki reputációja majdnem a legutóbbi időkig kétségkívül szignifikáns Romániában és Bulgáriában (PDSR és változatai; BSP), ha fokozatosan csökkenő mértékben is, messze felülreprezentált a periférikus körzetekben. A politikai értékválasztásnak ez, az utódpartok javára történő eltolódása kevésbé látványos, de kimutatható posztjugoszláv viszonylatban. A jugoszláv rendszerváltást a multinacionális államszövetséget szétfeszítő folyamatok a legszerencsétlenebb, nacionalista-belháborús síkra terelték, és az utódpartok vagy vezető szerepet vállaltak mindebben, vagy ha nem, akkor félre is sodródtak. – Ez utóbbi ment végbe Horvátországban, ahogyan a Belgráddal szembeni függetlenségi harc ideológiájára hangolt, széles bázisú jobbközép formáció (Horvát Demokrata Közösség, HDZ) a szociáldemokratává átvedlő utódpartot (SPD) első lépésben éppenséggel kiszorította, hogy a fegyveres harcok után immár konszolidáltabb arculattal állja a versenyt a váltópárti sorba emelkedő szociáldemokratákkal. 2000-től a két párt vidéki szavazóbázisának enyhe túlsúlya egyetemlegesen érzékelhető. – Szerbiában kezdetben a Milošević-féle, hatalmi elvű nacionalista utódpart (Szocialista Párt, SPS) és a szocialisták diplomáciai szalonképességét is nélkülöző, de politikai célkitűzéseiben rokon, Šešelj vezette Radikális Párt (SRS) került hasonló váltópárti viszonyba, és ketjük között oszlott meg a közép-szerbiai és kelet-szerb falusi választók megkülönböztetett, noha nem kiugró érdeklődése. A SPS letűnése, illetve a SRS átalakulása, és az egykorú demokratikus ellenzék nehézkes beérkezése óta a szerbiai képlet agrárövezeti szempontból viszont lényegében követhetetlen.

A rendszerváltó délkelet-európai falusi választó részhangsúlyos utódpartí opcióját motiválhatja (ameddig az utódpart a pozícióját vagy pozícióközeleli helyzetét őrzi): reménysége, várakozása szociális és morális leszakadásának megállítása, visszafordítása iránt. Kétségtelen: a társadalmi átalakítás programjaiban nemigen találja a neki megfelelő. Leszakadó helyzetében, frusztrációjában viszont, ha másképp nem segítenek rajta, beéri érzelmi, indulati pótlékkal is. Ezt Milošević-től vagy Šešeljtől már a változásfolyamat elején megkapta. A román utódpart szélsőjobb ellenzékéként szereplő Nagy-Románia Párt (PRM) szintén már korán megkínálta vele (nem a periférián kiugró sikerrel).

A politikai szédítés nagy hulláma lép be 2005 körül, melyet a többi között a PRM örökébe lépő Új Generáció (PNG) vagy a bolgár „Támadás” (Ataka), illetve újabban a középjobb álarc alatt meglehetősen radikális GERB képvisel jelentékeny választási eredményekkel. Mármost ezek az

újonnan megjelenő szélsőséges és radikális formációk közel azonos szinten teljesítenek a periférián és a centrumban. (Legfeljebb kisebbségek által is lakott körzetekben leng ki – érthető okokból – az iránytű.) Ez azt jelenti: sikereiket nem sajátosan a vidék pártjaként érik el, azaz a centrum leszakadó rétegeit éppúgy megtalálják. A tanulság figyelmeztet: a pártpreferenciákat, a politikai megosztottságot illetően a választóvonal nem annyira horizontálisan – város és falu, centrum és periféria, mint inkább vertikálisan – a rendszerváltás haszonélvezői és vesztesei, a felemelkedő és leszakadó rétegek között általában húzódik. A populista politizálás legfőbb választói bázisát talán a városokat, a centrumokat körbevevő, akármely munkakörnyezetéből kiszakadt szegénység-gyűrű, a lumpenövezet jelöli, amit ilyen irányú célzott mérések bizvást megerősítenének.

Komáromi Sándor

Magyarországi németek a XX. században: Harta példája

Eiler Ferenc: Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta, 1920-1989.

Argumentum-MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011. 221 p.

Szerző – a hazai németek életkereteinek, kultúrájának és történetének ismert és elismert kutatója – témaválasztását személyes okok is befolyásolták: családja a XVIII. századi betelepítés óta a Hartával szomszédos Soltvadkerten él máig, ám a két németek lakta település egymástól eltérő fejlődési utat járt be: míg Soltvadkert lakossága a két világháború közti időszakban szinte teljesen asszimilálódott, addig Harta lényegében megmaradt – mondhatni zárványként – német falunak. Önkéntelenül adódik a kérdés: egy kezdetektől fogva magyar falvak gyűrűjében élő alföldi település lakossága hogyan őrizhette meg német identitását több mint két évszázadon keresztül, és a második világháborút követő kényszeremigrációs folyamatok milyen hatást gyakoroltak a településen élők identitásszerkezetére.

Hartán az 1920-as évek végéig a falusi társadalmon belül a szociális és vallási törésvonalak voltak meghatározók. A helyi német lakosság identitása a német nyelvhez, a protestáns egyházakhoz, a hagyományokhoz, a sajátos helyi munkakultúrához és főképp a lokalitáshoz fűződő viszonyában nyert kifejezést. Ugyanakkor a politikai magyar nemzethez való kötődése – a közösen megélt történelmi élmények hatására – egyre hangsúlyosabban teret hódított. A századfordulón kulmináló magyarosító

törekvések hatására az oktatás és közigazgatás nyelve magyar lett, amit a közösség tudomásul vett, ám amikor az evangélikus istentiszteletek nyelvhasználati szokásait kérdőjelezték meg hivatalosan, a gyülekezet soraiban az elégedetlenség ütötte fel a fejét. (Ez az 1927-es püspöki vizitáció idején kulminálódott.)

Az 1930-as évektől a közösség öntudatos képviselői felvették a harcot az istentiszteleti, oktatási és dobolási nyelv visszaállításáért; kezdetben az MNNE égisze alatt, majd 1940-től, a Volksbund helyi csoportjának megalakulását követően, felerősödött a németiség belső kohéziós erejének erősítésére irányuló törekvés, sőt – igaz sikertelenül – a politikai reprezentáció megteremtésére is. (A felnőtt lakosság kb. 30%-a lépett be a szervezetbe.) A helyi értelmiség azonban távol tartotta magát a Volksbundtól, sőt a háborús események sodrában – pl. az 1944-es kényszersorozások kapcsán – nyílt fizikai ellenállást fejtettek ki a lakosok a helyi Volksbund-vezetők ellen.

1945 elején a hartai németek egy részét a szovjet hatóságok elszállították malenkij robotra, a Volksbund-tagokat pedig népbírói eljárásokon vonták felelősségre (többségüket börtönbüntetésre és a közügyektől való többéves eltiltásra ítélve), majd a kollektív bűnösség elve alapján 1947-1948-ban a németek kb. 1/3-át kitelepítették Hartáról. Ezzel párhuzamosan részben a földreform, részben a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény hatására megkezdődött a magyarok beköltöztetése a faluba. A több mint 280 család – szociális helyzetüket tekintve – heterogén csoportot alkotott, s a migrációs hullámok elülte után is csak lassan oldódtak a helyi németek és a (kényszer)betelepített magyarok közötti feszültségek.

Az etnikai feszültségek oldódásának is jele volt, hogy már az ötvenes években szerepet kaphattak németek mind a tanács, mind a helyi pártszervezet vezetői testületeiben, sőt 1980-ig a tanácselnökök egytől egyig német származásúak voltak, igaz a párttitkárok „kívülről” érkezett magyarok. (Ekkortól megváltozott a felállás: a párttitkár lett hartai német, a tanácselnök pedig a korábbi párttitkár.)

A rendszerváltozás után megszűnt a pártállam ideológiai kontrollja, és Hartán is tovább működtek a háború előtt alapított nemzetiségi intézmények és egyesületek, sőt ezek köre a rendszerváltozás után tovább bővült.

Manapság azonban az elsődendő kihívást – hasonlóan a többi Duna-Tisza közti településhez – származástól függetlenül a közösség megtartó erejének növelése és a gazdasági kihívások leküzdése jelenti Harta számára.

Cholnoky Győző